

ДРУГИЯТ – РЕСУРС ИЛИ ПАРТНЬОР В ИНТИМНАТА ВРЪЗКА

РУМЕН БОСТАНДЖИЕВ
Бургаски свободен университет
bostandjiev@bfu.bg

THE OTHER - RESOURCE OR PARTNER IN THE INTIMATE RELATIONSHIP

RUMEN BOSTANDJIEV
Burgas Free University

Abstract

Ethical dilemma – how to perceive other in intimate couple – as a partner, or as a resource, is discussed here in context of bio and psycho evolutionary theory, socio-cultural approach and attachment theory. The aim is to give hints for improvement of moral education and couple therapy.

Keywords: intimate relationships, intimacy, couple relationships, couple therapy

Увод

След повече от 35 години терапевтичен опит като фамилен терапевт все по-убедено мога да заявя, че успехът или провалът на една интимна връзка зависи главно от етичността на отношенията между двамата. *Другият - ресурс или партньор, това сякаш е ключовата нравствена дилема*, чието решение определя съдбата на много двойки и семейства.

Като привърженик на интегративния подход към човека и човешките отношения, тук ще се опитам да проследя по какъв начин различни обяснителни

теории ни помагат да разберем основанията да избираме едната или другата възможност в разглежданата етична дилема. Аргументи могат да се намерят както на био-еволюционно, така и на индивидуално- психологично и междуличностно ниво. Този нравствен избор може да се осмисли и в контекста на връзката ни с хората в по-големите човешки общности. В двойката, в семейството или в по-голяма група отношенията ни с другите най-вече се определят от това *дали ги приемаме и се отнасяме с тях като с равностойни партньори, с които оцеляваме и се развиваме заедно, или като ресурс за индивидуалното ни благополучие*. Втората позиция допуска и възможността *другият да се превърне в заплаха, което ни кара да се самоизолираме, или да реагираме агресивно*.

Чрез целенасочено повлияване на разглеждания етичен избор посредством образованието и културата, чрез коригирането му в процеса на двойковата и фамилната терапия, ние бихме могли да постигнем много по-широк мултиплициращ ефект в света, който не само обитаваме, но и активно създаваме. Това е причината да приема тази тема като изключително актуална и значима.

Същност на етичната дилема: Другият – ресурс или партньор

Осъзнаването на човешкото присъствие в личното ни пространство предполага базисното приемане на *другите човешки същества като идентични с нас, способни да имат свободна воля, която следва да се уважава и зачита*. Тази нагласа определя дали при свързване с тях ще се интересуваме предимно и единствено от собствените изгоди, които извличаме от връзката, или ще търсим варианти на общо благополучие, в които съгласуваме личните си интереси и воля с тези другите. В случая не става дума просто за баланс между индивидуалното и общото, а за възможност *етичното ни съзнание да трансцендентира над индивидуалната ни ограниченост*. Да се издигнем над егоцентричното си самоосъзнаване и да приемем другия като неизбежно необходим за общото ни оцеляване, развитие и просперитет. Това означава да се осъзнаваме като част от много по-сложни системи, извън които е невъзможно благополучието ни. В този смисъл разглежданата етична дилема съдържа не просто две полярни позиции – егоцентризъм и колективизъм. Тя може да се разглежда като *преход и развитие на нравственото съзнание от един по-незрял (понякога травматичен), несистемен*

модел, към един по-съвършен, по-адаптивен, системен, глобален и екологичен вариант.

Еволюционната парадигма и дилемата „другият – ресурс или партньор“

Дълго време в общественото съзнание доминираше *дарвинизмът* с идеята, че основен двигател на биологичната еволюция е безпощадният естествен и полов подбор. През двадесети век тази парадигма намери последователи и в областта на социалните науки, които създадоха т.н. *социален дарвинизъм*. Ключовата теза в тези теории е - „оцелява по-силният и приспособимият“. Независимо от безспорните доказателства, подкрепящи дарвинизма, идеята за всемогъщата сила на конкуренцията, съперничеството и противоборството, както в биологичния, така и в психологичния и социалния свят, се сблъсква с неизбежни ограничения на валидността. Както разкрива Брус Липтън [Липтън, 2013] в книгата си „Спонтанна еволюция“, *интеграцията е другият съществен лост за еволюционното развитие*, който Дарвин е пропуснал. Според Липтън еволюционният процес следва линията на *последователно интегриране на все по-високо ниво* – между отделните молекули, между отделните органи в клетката, между различните клетки в живия организъм, между различните индивиди в животинската общност, между отделните личности в човешкото общество. В този процес ключово еволюционно значение придобива *способността за диференциация и интегриране на различните елементи в една система*. В етичен план това означава, че не само индивидуалният просперитет е важен за развитието на личността и обществото, но и способността на отделните личности да се свързват помежду си в надличностни структури, гарантиращи общото оцеляване и развитие. Очевидно двата процеса – този на индивидуално оцеляване и развитие, и този на оцеляване и развитие на общността са двупосочно, динамично, и неразривно свързани. *В този смисъл приемането на другия като партньор може да се разглежда като частен случай на един много по-общ еволюционен принцип на интеграцията, валиден за всички нива на организация на материята*.

Още по-интересно е да коментираме еволюционно-психологичния аспект на разглежданата нравствена дилема през идеята за *половия подбор*. В тази връзка конкурентната борба между мъжките индивиди в стремежа им за завоюване на женските (за което говори Дарвин), следва да се разглежда в по-широката логика на *специфичните роли, които имат двата пола в репродуктивния процес*

[Бостанджиев, Т., 2004]. Известно е, че представителите на двата пола имат съвсем *различно отношение към основните аспекти на репродуктивния процес – количеството и качеството*. Женските индивиди, за разлика от мъжките, могат да създават ограничено по численост потомство. Затова техният стремеж е малобройното им поколение да е с оптимално качество и максимално гарантирано оцеляване и развитие. Най-сигурното условие за това е избраният баща да е сред най-проминентните мъжкар и освен това, да е трайно ангажиран с грижа за майката и потомството.

За да имат достъп до репродукцията, мъжките индивиди пък трябва постоянно да участват в кастинг, в който да доказват предимствата си пред конкуренцията. Генетична следа оставят не само тези, които са най-силни в половия подбор, а преди всичко тези, които успяват да изградят трайна и здрава връзка в партньорската двойка – гарантираща най-добрата съвместна грижа и закрила на новото поколение.

В светлината на съвременните неврофизиологични проучвания [Siegel, 2012] бихме могли да предположим, че *сексуалното общуване между представителите на висшите бозайници има втора, не по-малко важна функция от оплождането и гарантирането на генетичното разнообразие*. При сексуален контакт в мозъка на общуващите индивиди се отделят големи количества от хормона *окситоцин*, който има способността да изгражда здрава емоционална спойка. Този хормон увеличава толерантността между индивидите и способността им за съгласувани съвместни действия. Той ги прави много по-сговорчиви при намиране на изход от конфликтни ситуации. Очевидно сексуалната активност в родителската двойка е съществена предпоставка за нейната стабилност, а оттам и за успешното съвместно изпълнение на родителската роля- да се отгледа и подготви жизнеспособно, младо поколение.

Еволюционно-биологичният и еволюционно-психологичният подход към етичната дилема „другият – ресурс или партньор“, ни позволява да осмислим **интимността** в нова светлина. В основата на интимността стои еротичното привличане и сексуалното желание, които дават енергия в една партньорска връзка. Успешната сексуалната активност гарантира не само оплождане, но преди всичко възможност за оцеляване и просперитет в по-сигурните условия на една здраво емоционално свързана родителска двойка. Еротичното привличане в съчетание с повишените нива на окситоцин създават биологичните предпоставки за емоционална

привързаност между интимните партньори, готовност за саморазкриване, разбиране, опознаване, споделяне и съпричастност. Тази биологична спойка е съществена предпоставка и за третата опора на истинската любов – **взаимната отдаденост, посветеност и ангажираност на партньорите в интимната връзка** [Sternberg, 2013]. Тя заедно с другите две опори – еротичната страст и интимността, изграждат, според автора, фундамента на пълноценната любов.

Културно-исторически контекст на дилемата „другият – ресурс или партньор“

В последните десетилетия на постсоциалистическо развитие в съзнанието на няколко поколения българи се извършва драматична промяна на ценности, ролеви модели и житейски перспективи. На изпитание е поставен традиционният родово-патриархален морал с присъщия за Югоизточна Европа колективистичен дух. Пазарно-потребителските ценности, в съчетание с нарасналите възможности за реализация извън страната, все по-отчетливо налагат **ценностите на индивидуализма и либерализма**, присъщи за културите от централните, западните, и северните части на Европа. Тази сложна промяна протича драматично и нерядко се описва като масова деморализация, загуба на чувство за родова принадлежност и свързаност със семейните традиции, отказ от активна социална изява в рамките на националната ни общност.

От друга страна, **живата патриархално-родова традиция** у нас се проявява във все по-късното отделяне на младите хора от родителите, съзнателният отказ от създаване на стабилни интимни връзки и собствено семейство, отказ от поемане на родителска отговорност. Специфична за нашите условия е здравата емоционална, икономическа и социална връзка между деца и родители, която често се основава на преднамерено създавана от родителите заучена безпомощност и зависимост на децата от тях. Преобладаващата част от възрастните българи очакват вече порасналите им деца да се грижат всеотдайно за тях, дори и тогава, когато децата имат свои семейства и потомство. Сякаш у нас кръвната връзка между поколенията е по-силна и значима от връзката между интимните партньори. В някои части на страна е все още валидна поговорката „Съпругът ми (съпругата ми) не са ми роднина“. Това **ценностно доминиране на вертикалните, трансгенерационни връзки над хоризонталните партньорски отношения**, внася съществена специфика и в преобладаващите семейни

проблеми, с които хората търсят психотерапевтична помощ. За разлика от доминиращите ценностни и етични дилеми, характерни за двойковите отношения в западния свят [Prager, 2014], конфликтите в съвременните български семейства, според терапевтичния ми опит, много по-често са **„конфликти на лоялността“**. Обикновено те се пораждат не толкова от противоречия между семейните партньори, колкото от конфликт между родовите общности, от които те идват.

Корените на това напрежение може да открием в патриархално-родовата ни традиция. Открай време у нас на сватбата се е гледало преди всичко като на социално-икономическо събитие – обединяване на два рода, придобиване на допълнителна собственост, статус, сфери на влияние. Неслучайно тежката дума в това важно събитие са имали не младоженците, а техните родители. Те са преценявали дали „сделката“ около събирането на младите е изгодна и за двата рода. По-бедната мома се е надявала, да влезе в по-големия дом на заможния си съпруг и да се радва на неговото покровителство и грижа. Срещу това обаче тя е трябвало да бъде послушна, изпълнителна и кротка. От нея основно се е очаквало да роди здрави деца, за които да се грижи всеотдайно, поддържайки домакинството и битовия комфорт на цялото семейство.

По-бедният ерген трудно е могъл да се събере с богатата мома. Единственият му шанс е бил да демонстрира уникални умения, трудолюбие и предприемчивост, които да убедят тъста, че на него може да се разчита в бъдеще. Така или иначе страстта, емоционалната и еротична близост не са играели съществена роля в избора на брачните партньори. Те просто не са имали шанс да ги проявят и развият, тъй като съвместният живот на съпрузите е бил възможен единствено след сватбата. Известна привързаност и морална ангажираност един към друг евентуално се е появявала след години, под натиска на съвместните грижи и справянето с житейските неслоди [Хаджийски, 2002].

В тази ситуация **субективните измерения на партньорската личност са имали много по-малко значение от способността и да изпълнява „семейните си задължения“**. Мъжете, които не са били надежден ресурс (поради физически недъг, пиянство или други недостатъци), обикновено са оставали сами или са били напускани от жените си. Същото се е случвало и с жени, които са се оказвали ялови или морално „разложени“.

Това *обектно отношение* към партньора не е лишено от прагматични основания. Безспорно изброените качества, които и днес определят партньорския рейтинг на мъжа и на жената, са важни. Етичният проблемът се поражда тогава, когато ние гледаме на *интимния партньор предимно като на доставчик на материални блага или услуги*. Тогава той престава да се възприема като субект (автономна личност със собствена воля и право на избор) и това отваря вратата на взаимната манипулация, подчинение и контрол. Често тази борба прераства в открита враждебност и семейно насилие. Причината нерядко е и прилагането на пазарния принцип – да дадеш по-малко, на по-висока цена. Дори и да приемем, че балансът между това, което даваме и получаваме в една връзка, следва да е спазен (както повелява теорията за социалния обмен), *ресурсното отношение към интимния партньор го обезличава*.

Казано на езика на *транзакционалния анализ*, ресурсното отношение към другия е игра в стила „Аз печеля – ти губиш“. Ако ние сме обект на нечии партньорски претенции, играта става – „Ти печелиш, аз губя“. Така връзката ни с другия се определя единствено от егоцентричния ни интерес да го ползваме за собственото ни благо. Ако по някаква причина той вече не ни е потребен, ние сме готови да го изхвърлим като непотребна вещ, заменяйки го с нов, по-надежден източник на блага, услуги и статус.

Индивидуално-психологични измерения на дилемата „другият – ресурс или партньор

Като предпоставка за моралната ориентация към партньора бихме могли да разглеждаме и различните *типове свързаност, описани в теорията на привързаността на Джон Боулби* [Bowlby, 2005]. Според тази теория, начините ни на свързване с интимните партньори до голяма степен повтарят моделите на свързаност, изградени в първите месеци от живота ни с човека, който се е грижел за нас (най-често майка ни). Ако бебето не винаги е получавало грижа и внимание, ако често е било изоставяно, пренебрегвано или отхвърляно, то трайно може да изгради *тревожно, негативно или амбивалентно отношение* към всеки друг, с когото по-късно се свързва.

Сигурната връзка с майката в началото на живота е най-добрата гаранция, според тази теория, *че другият ще бъде приет като равностойно и достойно за*

доверие съществува, с което заедно можем да градим общото си благополучие. За съжаление много деца са травмирани, отхвърлени или negliжирани в ранното си детство. Така те разбират, че на другите не може да се разчита. За да получат това, което очакват от връзката си с тях, те се научават да ги манипулират по различни начини, включително и чрез използване на сила и заплаха.

Теорията за социалното научаване също ни дава възможност да разберем механизмите, по които се изгражда предметното отношение към партньора. Когато детето от малко вижда как бащата постига доминираща позиция над майката посредством емоционален тормоз и използване на сила, то естествено приема това за обичаен моден на поведение, който може да следва и в личните си отношения.

Заклучение

Направеният анализ цели да изясни сложния генезис на една от основните дилеми в интимната връзка – тази дали ще приемем човека до нас като безличен ресурс за лично облагодетелстване или като равностоен партньор, с когото съвместно градим общото си благополучие. Отчитането на сложното взаимодействие между биологичните, индивидуално психологичните и социалните фактори е предпоставка да търсим по-ефективни възможности в нравственото възпитание на подрастващите. Другата приложна област е двойковата и семейната терапия, където комплексният подход определено дава по-добри терапевтични резултати. Искрено вярвам, че съвместните усилия да създадем атмосфера на взаимно уважение и зачитане ще създадат една по-спокойна и сигурна атмосфера не само в семействата ни, но и в целия обкръжаващ ни свят.

ЛИТЕРАТУРА

Бостанджиев, Т. 2004. *Сексология*. София, Сиела.

Липтън, Б., С. Баерман. 2013. *Спонтанна еволюция*. София: Издателство "Изток - Запад".

Хаджийски, И. 2002. *Бит и душевност на нашия народ*. София: Издателство "Изток - Запад".

Bowlby, J. 2005. *A Secure Base: Clinical Application of Attachment Theory*. London, Routledge.

Prager, K. J. 2014. *The Dilemmas of Intimacy*. New York, London, Routledge.

Siegel, D. 2012. *Pocket Guide to Interpersonal Neurobiology: An Integrative Handbook of the Mind*. New York. London: W.W.Norton & Company.

Sternberg, R. 2013. Searching for love. *Psychologist* 26(2), pp. 98-101.